

УДК 341.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.16>

ЩОДО ПИТАННЯ РАТИФІКАЦІЇ УКРАЇНОЮ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Мартинюк О.В.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0001-9160-3525*

Міхач О.Т.,
*здобувачка 3 курсу СО «Бакалавр»,
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

Антонюк С.Р.,
*здобувачка 3 курсу СО «Бакалавр»,
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

Мартинюк О.В., Міхач О.Т., Антонюк С.Р. Щодо питання ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

У статті розглядаються фундаментальні питання, пов'язані з правовими, політичними та геополітичними аспектами ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) в контексті збройної агресії росії.

Проаналізовано причини затримки процесу ратифікації, включаючи правові застереження Конституційного Суду України, політичні обставини та міжнародний контекст. Досліджено наслідки ратифікації для правової системи України, зокрема зміни в кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві, а також особливості співпраці з МКС.

Розглянуто роль Римського статуту у забезпеченні правосуддя щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину агресії, скоєних під час війни росії проти України. Акцентовано увагу на принципі комплементарності, що визначає пріоритет національної юрисдикції над міжнародною. Зазначено, що завдяки цьому принципу Україна має можливість першочергово здійснювати розслідування злочинів, що дозволяє уникнути надмірного втручання міжнародних судових інституцій у внутрішні справи країни.

У статті також підкреслюється, що ратифікація Римського статуту несе потенційні ризики, зокрема можливість переслідування українських військовослужбовців у разі виникнення сумнівів щодо дотримання ними норм міжнародного гуманітарного права. Проаналізовано політичні виклики, пов'язані з ратифікацією, включаючи ймовірні спроби держав-агресорів використати механізми МКС для політичного тиску на Україну. Висвітлено міжнародні зобов'язання України перед Європейським Союзом у світлі євроінтеграції, зокрема відповідність нормам Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Водночас, оцінюються переваги, які отримала Україна після приєднання до Римського статуту, включаючи розширення міжнародного співробітництва, посилення ролі України в глобальному правозастосуванні та зміцнення позицій у сфері міжнародного правосуддя. Проте наголошується на необхідності подальшого вдосконалення національного законодавства з метою ефективного виконання положень Римського статуту.

Зроблено висновок про те, що ратифікація Україною Римського статуту є важливим кроком у зміцненні міжнародного правопорядку та боротьбі з безкарністю за найтяжчі злочини, однак вимагає ретельного підходу до адаптації національного законодавства та механізмів правозастосування.

Ключові слова: ратифікація, Римський статут, Міжнародний кримінальний суд, юрисдикція, міжнародні злочини, міжнародне кримінальне право, судочинство, правосуддя, права і свободи людини.

Martyniuk O.V., Mikhach O.T., Antoniuk S.R. On the ratification of the Rome statute of the International Criminal Court by Ukraine.

The article deals with conceptual issues related to legal, political and geopolitical aspects of Ukraine's ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC) in the context of the armed aggression of the Russian Federation.

The author analyses the reasons for the delay in the ratification process, including legal reservations of the Constitutional Court of Ukraine, political circumstances and the international context. The author examines the consequences of ratification for the legal system of Ukraine, including changes in criminal and criminal procedure legislation, as well as the peculiarities of cooperation with the ICC.

The role of the Rome Statute in ensuring justice for war crimes, crimes against humanity and crimes of aggression committed during the war of the Russian Federation against Ukraine is considered. Attention is focused on the principle of complementarity, which determines the priority of national jurisdiction over international jurisdiction. It is noted that due to this principle, Ukraine has the opportunity to investigate crimes as a matter of priority, which avoids excessive interference of international judicial institutions in the internal affairs of the country.

The article also emphasises that the ratification of the Rome Statute carries potential risks, including the possibility of prosecution of Ukrainian military personnel in case of doubts about their compliance with international humanitarian law. The author analyses the political challenges associated with ratification, including possible attempts by aggressor states to use the ICC mechanisms to exert political pressure on Ukraine. The article highlights Ukraine's international obligations to the European Union in the light of European integration, in particular, compliance with the provisions of the EU-Ukraine Association Agreement.

At the same time, the benefits gained by Ukraine after joining the Rome Statute are assessed, including the expansion of international cooperation, strengthening of Ukraine's role in global law enforcement and strengthening of its position in the field of international justice. However, the author emphasises the need for further improvement of national legislation in order to effectively implement the provisions of the Rome Statute.

The author concludes that Ukraine's ratification of the Rome Statute is an important step towards strengthening the international legal order and combating impunity for the most serious crimes, but it requires a careful approach to the adaptation of national legislation and law enforcement mechanisms.

Key words: ratification, Rome Statute, International Criminal Court, jurisdiction, international crimes, international criminal law, judicial procedure, justice, human rights and freedoms.

Постановка проблеми. Ратифікація Римського статуту означає, що Україна *de jure* визнає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (надалі – МКС) щодо злочинів, скоєних на її території або її громадянами щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду. Отже, дії українських військових, навіть у світлі захисту незалежності та територіальної цілісності України можуть бути предметом розслідування МКС. Українські військові, які перебувають на території, контрольованій росією, або здійснюють удари по російських об'єктах, можуть бути звинувачені у воєнних злочинах, якщо їхні дії порушують норми міжнародного гуманітарного права. Це створює складну ситуацію, оскільки в умовах війни доволі важко чітко розмежувати законні військові дії та дії, які містять ознаки воєнних злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ратифікації Римського статуту Україною та її міжнародно-правові наслідки стали предметом наукових досліджень багатьох науковців, серед яких розвідки: М. Смирнова, О. Семененка, Т. Кравчука, Т. Семененка, О. Водчиця, П. Толок, О. Тарасова, В. Буселя та інших. Однак окремі висновки, зроблені вказаними науковцями, потребують певних уточнень.

Метою статті є аналіз юридичних, політичних та геополітичних аспектів ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) у світлі збройної агресії рф.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне вторгнення росії в Україну, початок якого припав на 24 лютого 2022 року актуалізувало необхідність повного залучення міжнародних меха-

нізмів правосуддя для притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за міжнародні злочини, скоєні на території України. У цьому зв'язку ключовим міжнародно-правовим актом вбачається Римський статут – основоположний міжнародний договір, що є основою функціонування однієї з передових міжнародних судових інституцій – Міжнародного кримінального суду (МКС). Прийнятий 17 липня 1998 року та набувши чинності 1 липня 2002 року, Римський статут заклав правові механізми для переслідування осіб, відповідальних за вчинення міжнародних злочинів, таких як агресія, злочини проти людяності, воєнні злочини та геноцид. За чверть століття Римський статут ратифікували лише 125 держав, однак окремі держави, насамперед США, Китай і росія (як держави – постійні члени Ради Безпеки ООН), не приєдналися до вказаного договору. Це певним чином негативно відображається на діяльності суду та здійсненні міжнародного правосуддя.

Україна підписала Римський статут у січні 2000 року, що означало офіційне визнання принципів та норм міжнародного кримінального правосуддя, зокрема юрисдикції Міжнародного кримінального суду (МКС). Однак цей крок не зробив Україну повноправною стороною Статуту, оскільки документ так і не був ратифікований Верховною Радою через застереження Конституційного Суду України у 2001 році (справа про Римський Статут щодо невідповідності Римського статуту Конституції України в частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та статті 1, за якими *«Міжнародний кримінальний суд доповнює національні органи кримінальної юстиції»*) [1]. 02 червня 2016 року були внесені зміни до Конституції України, а саме ст. 124 Конституції України було доповнено ч. 6, яка отримала такий зміст: «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду» [2]. Редакція цієї конституційної норми набула чинності 30 червня 2019 року. Такі зміни ознаменували перші кроки до ратифікації цього надважливого документа.

Наступними кроками до визнання юрисдикції МКС стали звернення Верховної Ради України із заявами до Міжнародного кримінального суду про розслідування злочинів: 25 лютого 2014 року про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року [3]; 4 лютого 2015 року про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та військових злочинів вищими посадовими особами російської федерації, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян [4].

Зауважимо, що лише з початком повномасштабної російської агресії 24 лютого 2022 року розпочалися реальні розслідування міжнародних злочинів, у зв'язку з чим неабияк актуалізувалося це питання.

У березні 2022 року Прокурор МКС Карім Хан розпочав розслідування міжнародних злочинів, серед яких воєнні злочини та злочини проти людяності, що вчиняються країною-агресором на території України. Розслідування Прокурора МКС стосувалося подій в період з 2014 до 2022 року. Оскільки Україна на той момент не ратифікувала Римський статут, Прокурор МКС повинен був отримати дозвіл, щоб перейти до етапу розслідування злочинів, що ускладнювало процес. Лише завдяки підтримці держав-учасниць Римського статуту та їх рішення передати справу одразу на розслідування, Україні вдалося уникнути цієї процедури. Саме безпрецедентна кількість звернень держав-учасниць до МКС дозволило Україні розпочати розслідування за процедурою при відсутності ратифікації Римського статуту [5, с. 544].

Зважаючи на зазначене, виникла нагальна необхідність ратифікувати Римський статут, чим зокрема пришвидшити процес розслідування злочинів. Ба більше, ратифікація Римського статуту є не тільки важливою для забезпечення процесу розслідування злочинів щодо захисту прав людини, а й обов'язковою з огляду на вступ України до Європейського Союзу та підписання 27 червня 2014 року Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. У зв'язку з укладенням цієї угоди Україна взяла на себе відповідні зобов'язання: згідно ст. 8 Угоди про асоціацію «сторони співробітничать з метою зміцнення миру та міжнародного правосуддя шляхом ратифікації та імплементації Римського статуту МКС 1998 року та пов'язаних з ним документів». Безпосередній обов'язок прийняття цього документу закріплено і в пункті 3 статті 24 Угоди про асоціацію [6]. Відтак констатуємо, що ратифікація Римського статуту стала не лише

необхідністю, але й безпосереднім обов'язком нашої держави перед європейською спільнотою ще з моменту підписання Угоди про асоціацію.

Процес ратифікації був активізований у зв'язку з ухваленням 03 травня 2022 року Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», чим було запроваджено механізм співпраці національних компетентних органів України з МКС. Це поліпшило процес розслідування злочинів росії проти України [7].

Вже за два роки, 21 серпня 2024 року Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду, прийняттям закону про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) та поправок до нього, який набув чинності з 01 січня 2025 року, після 60-го дня з дати здачі на зберігання Генеральному секретарю ООН ратифікаційної грамоти про приєднання до Римського статуту (стаття 126 Статуту МКС). Так Україна стала 125-ю державою-учасницею цього міжнародного договору [8].

У зв'язку з ратифікацією Римського статуту, Україна та інші держави-учасниці, зобов'язалися дотримуватися нової системи міжнародної справедливості, згідно з якою національні суди цих країн мають першочерговий обов'язок переслідувати людей, звинувачених у скоєнні міжнародних злочинів. Якщо ж національні суди держав не притягують цих осіб до відповідальності, це здійснює МКС незалежно від їх статусу, наявності владних повноважень всередині держави та інших внутрішніх захисних привілеїв – у Міжнародному кримінальному суді під час розгляду справ не діють ніякі імунітети, жодні недоторканності щодо посадових осіб [9].

Доцільно наголосити, що МКС не слугує заміною національним судам. Це суд «останньої інстанції», а в основі його Статуту лежить «принцип комплементарності», в основі якого закладено те, що Міжнародний кримінальний суд доповнює систему національної юрисдикції та може приймати до свого провадження справи не тільки за зверненням держави-учасниці, а й за власної ініціативи.

Водночас, із прийняттям закону про ратифікацію Римського статуту та з метою завершення внутрішньо державного процесу ратифікації було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». Це стало остаточним етапом у процесі гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами кримінальної відповідальності за найтяжчі злочини.

Відповідно до Закону КПК доповнився новим розділом IX «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», яким передбачається обсяг і процесуальний порядок такого співробітництва.

З метою імплементації ст. 28 Римського статуту було також доповнено Кримінальний кодекс України новою статтею 31-1, яка встановлює кримінальну відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників, за будь-який злочин, передбачений статтями 437–439, 442, 442-1 КК, вчинений підлеглою особою, яка на момент вчинення злочину перебувала під його фактичним командуванням і контролем, за умови що при цьому він достовірно знав або проігнорував інформацію, яка явно вказувала на те, що зазначена підлегла особа вчиняла або мала намір вчинити такий злочин, але не вжив дій, яких повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин органу досудового розслідування [10].

Зазначені зміни до КК України мають кілька важливих недоліків, які можуть ускладнити практичне застосування та викликати правові колізії. Однією із найважливіших із них дослідники називають «конфлікт» із Конституцією України: ст. 61 Конституції України закріплює принцип індивідуальної відповідальності, що передбачає притягнення до кримінальної відповідальності лише за особисто вчинені діяння. Однак внесені зміни передбачають кримінальну відповідальність командирів за дії підлеглих, навіть якщо самі командири безпосередньо не брали участі в злочині, що суперечить конституційному принципу [11, с. 114]. Тобто йдеться про утворення колізії, а саме суперечності КК Основному Закону. Зважаючи на це, вважаємо за доцільне врегулювати цю проблему шляхом внесення відповідних змін до Конституції, з метою приведення її норм, до приписів Римського статуту.

Попри наявність певних проблем, прийняття закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту

Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», гармонізувало законодавство України з визначеннями й принципами Римського статуту, що дозволило Україні не тільки стати повноправним членом МКС, а й ефективніше виконувати свій основний обов'язок щодо притягнення винних до відповідальності за злочини, передбачені Римським статутом, шляхом проведення належного розслідування і судового переслідування цих злочинів на національному рівні.

Серед ключових переваг, які отримала Україна у зв'язку з ратифікацією Римського статуту можна виокремити наступні. Так, наша держава набула прав організаційного і процесуального характеру, зокрема: право бути членом Асамблеї держав-учасниць МКС; право виносити питання на порядок денний Асамблеї та брати активну участь в її роботі; можливість формувати бюджет на розслідування; право брати участь у виборах Прокурора МКС; можливість брати участь у формуванні складу МКС, вносити кандидатуру судді від України, який мав би процесуальний вплив на хід та швидкість розгляду певних справ; з'являться багато інших інструментів впливу на МКС [12, с. 168].

Ратифікація Римського статуту суттєво розширила вплив України на роботу Міжнародного кримінального суду (МКС), що сприяло зміцненню її позицій у сфері міжнародного правосуддя та ефективнішому захисту національних інтересів. Водночас необхідно враховувати потенційні ризики та виклики, пов'язані з цим кроком. Так, дослідники виокремлюють такі ризики ратифікації Римського статуту для України.

По-перше, зростання ризиків для українських військових: дії ЗСУ України, зокрема на території росії, можуть стати предметом розслідувань з боку МКС. Військові удари по російських об'єктах, навіть якщо вони є законними, можуть піддаватися перевірці, що може викликати правові та політичні труднощі.

По-друге, політична вразливість: росія та її сателіти можуть використати ратифікацію для тиску на Україну через міжнародні інституції, звинувачуючи її у воєнних злочинах, що може підірвати імідж нашої держави, а відтак створити додаткові дипломатичні проблеми.

По-третє, одностороння увага до дій України: росія не є членом МКС. Це означає, що її дії не підлягатимуть автоматичному розслідуванню судом. Натомість Україна, ратифікувавши Статут, може потрапити під міжнародний нагляд, що створить асиметричну ситуацію, коли лише українські дії будуть об'єктом юридичної перевірки.

По-четверте, затримка правосуддя: процеси в МКС є тривалими і можуть не забезпечити негайного правосуддя. Очікування на вироки може створити ілюзію бездіяльності міжнародних інституцій та розчарування серед населення [13, с. 9].

Таким чином, проведене дослідження дає підстави зробити такі **висновки**.

1. Ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду є стратегічно важливим кроком у світлі забезпечення міжнародної відповідальності рф за міжнародні злочини, вчинені на території України. Процес від підписання до ратифікації для нашої держави був доволі «тривалим» і був зумовлений як політичними, так і правовими проблемами.

2. Ратифікація Римського статуту Україною в умовах збройної агресії стало рішенням, яке містить як стратегічні переваги, так і потенційні ризики. З одного боку, цей крок сприятиме зміцненню позицій України в міжнародному правовому полі; відкриває додаткові можливості щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у насамперед у скоєнні воєнних злочинів; а також підвищує авторитет держави на міжнародній арені. Визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду сприяє наближенню вітчизняної правової системи до європейських стандартів, а також зміцнює позиції України у таких міжнародних організаціях, як ООН та ЄС. З іншого боку, ратифікація створює юридичні та політичні виклики, зокрема можливість ініціювання розслідувань щодо дій українських військовослужбовців, особливо у світлі військових операцій на території держави-агресора. Це вимагає від України готовності до нових правових зобов'язань та механізмів захисту власних громадян у межах юрисдикції МКС.

Таким чином, ратифікація Україною Римського статуту стала необхідним кроком для боротьби із міжнародними злочинами, зміцнення верховенства права та забезпечення справедливості на глобальному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Ста-

- туту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут): Висновок Конституційного Суду України від 11.07.2001 № v003v710-01. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>.
2. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
 3. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року: Заява Верховної Ради від 25.02.2014 р. № 790-VII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text>.
 4. Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян: Постанова Верховної Ради України від 04.02.2015 р. № 145-VIII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text>.
 5. Смирнов М.І. Концептуальні питання ратифікації римського статуту міжнародного кримінального суду та співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом в контексті військової агресії росії проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2023. С. 542–546. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/125.pdf.
 6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода про асоціацію від 30.11.2023 № 984_011. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
 7. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом : Закон України від 03.05.2022 р. № 2236-IX. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>.
 8. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 р. № 3909-IX. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>. (дата звернення: 14.03.2025)
 9. Римський статут: плюси та мінуси для України: веб-сайт. URL: <https://pravo.ua/rymskyi-statut-pliusy-ta-minusy-dlia-ukrainy/>.
 10. Кримінальний кодекс: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
 11. Кравчук Т.І. Кримінальна відповідальність військових командирів: наслідки ратифікації римського статуту. *Актуальні проблеми кримінального права*. 2024. С. 111–115. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8d78d621-3e02-44aa-a8f1-52d4bbafb9ca/content>.
 12. Смирнов М.І. Як ратифікація римського статуту міжнародного кримінального суду може вплинути на розслідування злочину агресії росії проти України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Випуск 6. С. 164–169. URL: <https://www.chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/343/300>.
 13. Семененко О., Водчиць О., Толок П., Тарасов О., Бусель В. Аналіз та оцінювання варіантів ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду в умовах активної фази російсько-українського конфлікту, що триває: виклики безпековому середовищу. *Міжнародний науковий журнал «Military Science»*. 2024. 2(3), С. 170–187. URL: <https://themilitaryscience.com/index.php/journal/article/view/84/122>.